

Kako so se razblinili argumenti za varčnost

[Paul Krugman, kolumnist pri časniku New York Times, predavatelj ekonomije na Univerzi Princeton ter Nobelov nagrajenec za ekonomijo](#) | 11. 7. 2013

V običajnih časih bi bila računsko napaka v ekonomskem časniku nevedna pozornosti v mednarodnem merilu. A aprila letos odkritje takšne napake – pravzaprav je šlo za napako v razpredelnici, povezano z nekaj drugimi pomanjkljivostmi v analizi – ni postalo le glavna tema pogovorov med ekonomisti, temveč je prišlo celo na naslovnice. Če se danes ozremo nazaj, bi lahko celo rekli, da je spremenilo smer politike.

Zakaj? Strokovna razprava, o kateri govorim, Growth in a Time of Debt (Rast v času zadolženosti), avtorjev Carmen Reinhart in Kennetha Rogoffa, harvardskih ekonomistov, je postala mejnik v razpravah o ekonomski politiki. Odkar je razprava prišla v javnost, so zagovorniki fiskalne varčnosti oziroma takojšnjih rezov v javni porabi domnevne sklepe iz nje navajali kot argument za svoja stališča in jih izrabljali za napad na svoje kritike.

Carmen Reinhart

Kenneth Rogoff

Na pripombe, da je primeren čas za varčevalne ukrepe med razcvetom, ne med krizo, kot je nekoč izjavil John Maynard Keynes – torej da bi z rezi morali počakati, dokler se gospodarstvo ne okrepi –, so vedno znova odgovarjali z argumentom, da bi imelo čakanje katastrofalne posledice in da gospodarstvo čaka prepad, ko vladni dolg preseže 90 odstotkov bruto domačega proizvoda, kar naj bi dokazala prav Reinhartova in Rogoff.

Reinhartova in Rogoff imata dejansko več neposrednega vpliva na javno razpravo od katerega koli dosedanega znanstvenega referata v zgodovini ekonomije. Mejo 90 odstotkov so kot odločilen argument za varčnost navajale osebnosti od Paula Ryana, nekdanjega ameriškega podpredsedniškega kandidata, ki je zdaj predsednik proračunskega odbora v predstavniškem domu, do Ollija Rehna, komisarja za gospodarske in monetarne zadeve v Evropski komisiji, in uredniškega odbora časnika The Washington Post. Ob razkritju, da je domnevni prag 90 odstotkov le posledica nepazljivega ročnega dela z računalniškim programom, izpuščanja podatkov in nenavadnih statističnih metod, je precejšnje število znanih ljudi nenadoma izpadlo bedastih.

A prava skrivnost se skriva v vprašanju, zakaj je Reinhartovo in Rogoffa sploh kdo jemal resno, kaj šele, da so ju razglasili za svetnika. Kritiki so od vsega začetka resno dvomili v metodologijo razprave in sklepe v njej, kar bi moralo zadostovati, da bi se ljudje zamislili. Še več, ta razprava je bila že drugi primer, ko se je odločilen dokaz v podporo varčevalni ekonomiji po skrbnem pregledu razblinil kot milni mehurček. Podobno, le da manj spektakularno, se je namreč zgodilo, ko so se varčevalci navdušili nad razpravo Alberta Alesina in Silvie Ardagna, ki naj bi podpirala tezo, da bi vladno

varčnost imela le minimalen neugoden vpliv na gospodarsko rast, če je ne bi celo rahlo spodbudila. Nenavadno je, da takšna teza ni bila nikomur sumljiva.

Zakaj torej nismo bili priča večji previdnosti? Odgovor se skriva tako v politiki kot psihologiji: številni vplivni ljudje bi radi verjeli v argumente za varčnost, zato so se oklenili česarkoli, kar je dišalo po utemeljitvi. O želji po tem, da bi verjeli, bom v članku še pisal, najprej pa bi bilo dobro, če pregledamo zgodovino varčnosti tako kot doktrino kot politični eksperiment.

1.

Na začetku je bil balon. Veliko, ogromno je knjig o presežnih letih razcveta – pravzaprav jih je preveč. Kot vam bom pojasnil, je potreba po ukvarjanju z mračnimi podrobnostmi razcveta, namesto da bi skušali doumeti dinamiko upada, ponavljajoča se težava v ekonomiji in ekonomski politiki. Naj za zdaj dodam le še, da so na začetku leta 2008 tako Združene države Amerike kot Evropa že bile naravnani na padec. Postale so preveč odvisne od pregretega nepremičninskega trga, gospodinjtva so bila preveč zadolžena in finančni sektorji so bili kapitalsko podhranjeni in prebohotni.

Vse, kar je bilo potem še potrebno, da se je ta hiša iz kart podrla, je bil neugoden pretres, do katerega je prišlo v obliki implozije ameriških delnic z drugorazrednim kritjem. Do jeseni 2008 je nepremičninski balon na obeh straneh Atlantskega oceana že počil, vse severnoatlantsko gospodarstvo pa je bilo ujeto v razdolževanju – ko so se številni dolžniki hkrati skušali ali morali znebiti dolgov.

Zakaj je to nekaj slabega? Zaradi vzajemne odvisnosti: tvoje zapravljanje pomeni moj prihodek, in moje zapravljanje je tvoj prihodek. Če oba skušava zmanjšati dolg tako, da zmanjšava porabo, bova oba imela tudi manjši prihodek – in manjši prihodki lahko povzročijo, da bova še bolj zadolžena, poleg tega pa so krivi tudi za množično brezposelnost.

Do jeseni 2008 je nepremičninski balon na obeh straneh Atlantskega oceana že počil

Študentom ekonomske zgodovine so se ob dogajanju, ki se je odvijalo leta 2008 in 2009, s srhom odprle oči, saj je bilo zelo očitno, da gre za enake dogodke, kot so prinesli veliko depresijo. In res sta na začetku leta 2009 ekonomska zgodovinarja Barry Eichengreen in Kevin O'Rourke pokazala pretresljive grafe, na katerih sta ponazorila, da je bilo prvih dvanajst mesecev upadanja v trgovini in industrijski proizvodnji, ki smo jim bili priča 2008 in 2009, povsem primerljivo s prvim letom velikega globalnega padca med letoma 1929 in 1933.

Se je torej obetala druga velika depresija? Dobra novica je bila, da smo imeli oziroma smo mislili, da imamo, več pomembnih prednosti pred našimi dedji, kar naj bi pomagalo omejiti škodo. Nekatere teh prednosti so bile strukturne, bi lahko rekli, in že vgrajene v način, kako deluje sodobno gospodarstvo, zato pristojnim ni bilo treba sprejeti posebnih ukrepov. Druge so bile intelektualne: gotovo smo se od 30. let marsičesa naučili in ne bi ponovili napak v politiki, kot so jih zagrešili naši dedje.

Po strukturni plati je bila verjetna največja prednost v primerjavi s 30. leti to, da so davki in programi socialnega zavarovanja – ki so danes bistveno obsežnejši kot leta 1929 – delovali kot samodejni stabilizatorji. Plače so resda upadle, vendar skupni prihodki niso upadli skladno z njimi, tako zaradi tega, ker je bilo pobranih manj davkov kot zato, ker je država še vedno imela sredstva za socialno varnost, zdravstvo, nadomestila za brezposelnost in ostalo. Obstoje sodobne države blaginje je pravzaprav zamejil skupno porabo in s tem preprečil, da bi gospodarska spirala navzdol zavila predaleč.

Kar se tiče intelektualne plati, sodobne oblasti zgodovino velike depresije poznajo kot poučno basen; nekateri, med njimi tudi Ben Bernanke, so bili v prejšnjem življenju pravi modreci na tem področju. Od Milтона Friedmana so se naučili, da je norost, če zaradi navala na banke finančni sistem prepustite zlomu, in da je zaželeno, če gospodarstvo v obdobju panike napolnite z denarjem. Od Johna Maynarda Keynesa so se naučili, da je v depresivnih razmerah javna poraba učinkovito sredstvo za odpiranje delovnih mest. Od Franklina D. Roosevelta in njegove uvedbe katastrofalne varčnosti leta 1937 pa so se naučili, da je prezgodnje opuščanje monetarnih in fiskalnih spodbud lahko huda napaka.

Vse to je pripomoglo, da je bila za leti 2008 in 2009 značilna ekspanzivna monetarna in denarna politika, zlasti v ZDA, kjer zvezne rezerve niso le oklestile obrestnih mer, temveč tudi stopile na trg in odkupovale vse od komercialnih papirjev do dolgoročnih državnih obveznic, hkrati je Obamovi vladi uspelo sprejeti 800 milijard dolarjev vreden program davčnih olajšav in povečane javne porabe, medtem ko je veliko depresijo spremljala politika, ki je samo še poglobila krizo – obrestne mere so poskočile v poskusu, da bi ohranili zlate rezerve, porabo pa so klestili, ker so hoteli uravnorežiti proračun. Ukrepi v Evropi so bili manj odločni – a po drugi strani je zaradi močnejšega socialnega sistema v Evropi potreba po načrtnih spodbudah upravičeno manjša.

Obamovi vladi je uspelo sprejeti 800 milijard dolarjev vreden program davčnih olajšav in povečane javne porabe, medtem ko je veliko depresijo spremljala politika, ki je samo še poglobila krizo

Nekateri ekonomisti (vključno z menoj) so že od začetka opozarjali, da so monetarni in fiskalni ukrepi sicer dobrodošli, vendar preblagi glede na resnost ekonomskih pretresov. In tako je bilo konec 2009 jasno, da je gospodarska kriza kljub umiritvi razmer globlja, kot so priznavale oblasti, in da bo verjetno daljša, kot so bili mislili. Človek bi zato pričakoval drugi krog spodbud za boj proti gospodarskim težavam.

V resnici pa so se stvari nenadoma zasukale.

2.

Neil Irwin, »alkimist«, navaja čas in kraj, ko so najpomembnejše gospodarsko razvite države iz spodbud nenadoma prešle na varčnost. To je bilo na začetku februarja 2010, kraj pa je, kar je malce nenavadno, odmaknjeno kanadsko naselje Iqualit v arktičnem krogu, kjer je skupina sedmih finančnih ministrov imela enega svojih rednih srečanj na vrhu. Včasih (pogosto) so ta srečanja le rahla nadgradnja ceremonialnih obredov, in veliko ceremonialnega je bilo tudi na tem srečanju, vključno s surovo tjučenjino (vsi tuji obiskovalci so jo odklonili) na zadnji večerji. A tokrat se je zgodilo nekaj pomembnega. »V osami kanadske divjine so se voditelji svetovnega gospodarstva zedinili, da je pred njimi nov veliki izziv. Gospodarstvo očitno okreva in nastopil je čas, da svojo pozornost odvrnejo od krepitve rasti. Svežnjev spodbud torej ne bo več,« je napisal Irwin.

Kako odločilen je bil zasuk v politiki? Graf, izposojen iz zadnje izdaje World Economic Outlook, napovedih, ki jih pripravlja Mednarodni denarni sklad, kaže, kako se je gibala realna javna poraba med to krizo v primerjavi s prejšnjimi recesijami. Z grafa lahko razberemo, da je razširjeno prepričanje o pravem razmahu javne porabe zgrešeno; res je ravno nasprotno. Po kratkem zvišanju leta 2009 se je javna poraba začela zmanjševati tako v Evropi kot v ZDA in je zdaj daleč pod običajno. Varčevanje je bilo torej še kako resnično in tudi občutno.

Na prvi pogled se zdi, da je bil to zelo nenavaden zasuk. Običajna učbeniška ekonomija namreč pravi, da krčenje javne porabe zaduši splošno povpraševanje, kar vodi v manjšo proizvodnjo in zaposlenost.

To je morda zaželeno, ko se gospodarstvo pregreva in se inflacija zvišuje; v skrajnem primeru je negativne posledice manjše javne porabe mogoče izničiti.

Centralne banke (ameriške zvezne rezerve, evropska centralna banka in njihove ustreznice drugje) lahko znižujejo obrestne mere in s tem spodbudijo večjo zasebno porabo. A nič od tega se ni dogajalo na začetku leta 2010; ko smo že pri tem, tako ni niti zdaj.

Najpomembnejše gospodarsko razvite države so bile in so še vedno v globoki depresiji, medtem ko o inflacijskem pritisku ni ne duha ne sluha. Kratkoročne obrestne mere, ki so bolj ali manj pod nadzorom centralne banke, so blizu ničle in tako monetarni politiki ne omogočajo veliko manevrskega prostora za ublažitev posledic manjše javne porabe. V skladu z ekonomskimi osnovami bi lahko rekli, da so bili varčevalni ukrepi preuranjeni in da bi z njimi morali počakati do gospodarske okrepitve.

Vprašanje torej je, zakaj so bili gospodarstveniki pripravljene učbenike odložiti med star papir.

Med možnimi odgovori je, da številni med njimi nikoli niso verjeli v tisto, kar je napisano v učbenikih. Nemški politični in intelektualni establišment se nikoli ni dosti oziral na keynesijansko ekonomijo, enako velja za ameriško republikansko stranko. V vročici akutne gospodarske krize – kot je bila jeseni 2008 in pozimi 2009 – je bilo mogoče te drugačne glasove deloma prevpiti; a ko so se razmere umirile, so začeli vračati udarec.

K tehtnejšemu vprašanju se bomo še vrnili: to je vprašanje o temeljnih političnih in psiholoških razlogih, zakaj številne vplivne osebnosti sovražijo predstavo o večanju proračunskega primanjkljaja in lahko zasluženem denarju. Naj ponovim: ko je kriza postala manj akutna, je bilo več manevrskega prostora za izgubljanje časa s takšnimi sentimentalnimi nazori.

Poleg teh temeljnih dejavnikov sta tu še dva bolj negotova vidika z začetka 2010: vnovična kriza v Grčiji in pojav na videz natančnih, zelo kakovostnim ekonomskih raziskav, ki so podprle smiselnost varčnosti.

Grška kriza je pretresla skoraj vse, nenazadnje tudi novo grško vlado, ki je mandat prevzela oktobra 2009. Novo vodstvo je vedelo, da bo podedovalo proračunski primanjkljaj – vendar je šele po zasedbi položajev izvedelo, da je prejšnja vlada prirejela knjige in da sta bila tako primanjkljaj kot nakopičeni dolgovi veliko višji, kot si je kdorkoli lahko predstavljal. Ko so novico dojeli vlagatelji, se je Grčija, nato pa še velik del Evrope, znašla v krizi drugačne vrste – ne zaradi propadajočih bank, temveč zaradi propadajočih držav, ki si niso mogle sposojati denarja na svetovnem trgu.

Slab je veter, ki nikomur ne dene dobro, in grška kriza je bila kot naročena za nasprotnike keynesijanstva. Slišati je bilo opozorila pred nevarnostmi financiranja s primanjkljajem; grški debakel naj bi dokazoval, kako nevarna je lahko fiskalna razsipnost. Še danes lahko vsi, ki nasprotujejo fiskalni varčnosti, kaj šele, da bi predlagali nov krog spodbud, pričakujejo burne napade, kot da bi si želeli iz ZDA (ali Velike Britanije, na primer) narediti drugo Grčijo.

Grška kriza je pretresla vse

Če bi za Grčijo lahko rekli, da je svarilna basen iz resničnega sveta, bi Reinhartovi in Rogoffu lahko pripisali zasluge za matematično plat. Njuna raziskava naj bi pokazala ne le to, kako škodljivo je naraščanje dolga, temveč tudi, da obstaja meja, nekakšna točka sprožitve, in sicer je ta pri 90 odstotkov BDP. Kdor bi prekoračil to točko, sta dokazovala s svojimi podatki, bi povzročil zastoj gospodarske rasti. Grčija je seveda že imela več dolga od magične meje. Še pomembneje pa je, da imajo tudi

najpomembnejše gospodarsko razvite države vključno z ZDA ogromen proračunski primanjkljaj in se približujejo temu pragu. Če seštejemo Grčijo in raziskavo Reinhartove ter Rogoffa, dobimo na prvi pogled prepričljiv argument za neusmiljen in takojšen skok v varčnost.

Vendar, ne bi takšna odločitev v gospodarskih razmerah, ki so še vedno slabe zaradi zmanjševanja dolga v zasebni sferi, imela takojšen negativen učinek? Brez skrbi, piše v drugi, neverjetno vplivni akademski razpravi z naslovom *Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending* (Velike spremembe v fiskalni politiki: primerjava med davki in porabo), katere avtorja sta Alberto Alesina in Silvia Ardagna.

Med stvarmi, ki jih je vredno izpostaviti v delu Marka Blytha *Austerity: The History of a Dangerous Idea* (Varčevanje: Zgodovina nevarne zamisli), je to, kako je raziskoval vzpon in padec zamisli o »ekspanzionistični varčnosti«, prepričanja, da bi klestenje porabe dejansko pripomoglo k večji proizvodnji. Kot je dokazal, je to predstava, tesno povezana s skupino italijanskih ekonomistov (imenuje jih Bocconovi fantje), ki so svoj prav dokazali z vrsto prispevkov, a so sčasoma postajali vse bolj histerični in vse manj strokovni. Vrhunec so doživeli leta 2009 z analizo avtorjev Alesina in Ardagnove.

Če povzamemo, omenjena avtorja brez zadržkov napadeta keynesijansko tezo, da zmanjševanje porabe v negotovih gospodarskih časih še bolj slabi gospodarstvo. Tako kot Reinhartova in Rogoff sta tudi Alesina in Ardagnova izpostavila zgodovinske dokaze za podkrepitev svojih stališč. Po njunem mnenju je velikemu zmanjšanju porabe v gospodarsko razvitejših državah v povprečju sledila živahnejša gospodarska rast, ne njen upad. Razlog za to je po njunem mnenju, da je odločna fiskalna varčnost okrepila zaupanje v zasebnem sektorju, in to močnejše zaupanje je več kot samo izničilo morebitne neposredno nazadovanje zaradi manjših državnih izdatkov.

Kot je prikazal Mark Blyth v svojem delu, se je to prepričanje razširilo kot požar. Alesina in Ardagna sta aprila 2010 pripravila posebno predstavitev za Svet za ekonomske in finančne zadeve Ecofin; analiza je hitro napredovala v proglas evropske komisije in evropske centralne banke. Junija 2010 je Jean-Claude Trichet, takratni predsednik ECB, takole odpravil pomisleke, da bi varčnost lahko zavrla rast:

»Kar se tiče gospodarstva, je prepričanje, da bi varčevalni ukrepi lahko povzročili stagnacijo, zgrešeno. Pravzaprav te okoliščine in vse, kar pomaga okrepiti zaupanje gospodinjestev, podjetij in vlagateljev v vzdržnost javnih financ, dobro za konsolidacijo rasti in odpiranje delovnih mest. Trdno sem prepričan, da bodo v trenutnih razmerah načrti, ki spodbujajo zaupanje, pospešili in ne zavrli gospodarsko okrevanje, kajti zaupanje je dandanašnji ključni dejavnik.«

To je bil nesporno odmev Alesina in Ardagnove.

Do poletja 2010 je varčevalna ortodoksnost dozorela in postala prevladujoča v evropskih političnih krogih in vplivna na drugi strani Atlantskega oceana. Kaj se je dogajalo v skoraj treh letih, ki so minila odtlej?

3.

Običajno je težko priti do jasnih dokazov o vplivu gospodarske politike. Država na splošno ne mara spreminjati politike in težko je ločevati med vplivi polukrepov, ki jih sprejme, in vseh drugih stvari, ki se dogajajo po svetu. Obamove spodbude, na primer, so bile takočasne kot razmeroma omejene v primerjavi z obsegom ameriškega gospodarstva in nikoli niso bile vredne kaj prida več kot dva odstotka

BDP, sprejete pa so bile za pomoč gospodarstvu, potolčenem po največji finančni krizi v treh generacijah. Koliko in kaj od tega, kar se je dogajalo v obdobju od leta 2009 do 2011, dobrega in slabega, lahko pripišemo svežnju spodbud? Tega nihče ne ve zanesljivo.

A preobrat po letu 2010 je bil tako silovit, zlasti v zadolženih evropskih državah, da so se običajna svarila zdela le kot opomba. Grčija je sprejela ukrepe za zmanjšanje javne porabe in zvišala davke, vse skupaj v vrednosti 15 odstotkov BDP; Irska in Portugalska sta ji sledili s šestimi odstotki in v nasprotju z medlimi prizadevanji glede spodbud so te ukrepe obdržali in jih iz leta v leto celo še stopnjevali. Kakšne uspehe je prinesla takšna varčnost?

Odgovor je, da so posledice katastrofalne – kot bi lahko tudi napovedali s pomočjo učbenika za makroekonomiko. Države, ki so bile prisiljene v skrajno varčnost, so okusile resno zaostritev razmer, ki je v grobem sorazmerna s stopnjo varčnosti.

Bili smo priča nekaj poskusom, da bi pojasnili takšne posledice, in pri tem je prednjačila zlasti evropska komisija. A MDS, ki se je poglobil v podatke, ni prišel le do zaključka, da je varčnost imela obsežne neželene gospodarske posledice, temveč je objavil nekaj, kar bi lahko imenovali tudi priznanje krivde, ker je podcenjeval negativni učinek.

Pa obstaja druga možnost razen varčnosti? Kaj pa tveganje zaradi pretiranega dolga?

Na začetku 2010, ko je bila grška tragedija še sveže v spominu, se je tveganje zaradi prevelikega dolga zdelo logično, še večje se je zdelo leta 2011, ko so se državam, ki so morale plačevati velike prebitke na obrestne mere, pridružile še Irska, Španija, Portugalska in Italija. A v drugih državah z visokim dolgom se je zgodilo nekaj hecnega, vključno z Japonsko, ZDA in Veliko Britanijo: kljub ogromnemu primanjkljaju in hitro naraščajočemu dolgu so bili njihovi stroški sposojanja še naprej zelo nizki. Ključna razlika, je poudaril belgijski ekonomist Paul DeGrauwe, je očitno bila v tem, da so te države imele lastno valuto in so si sposojale v njih. Takšnim državam ne more zmanjkati denarja, saj ga lahko natisnejo, če je to potrebno, in ker ni tveganja zaradi pomanjkanja denarja v obtoku, si razvite države očitno lahko naprtijo precej velik dolg, ne da bi zato zapadle v krizo.

Tri leta po začetku varčnosti so se tako upi kot strahovi njenih zagovornikov izkazali za zgrešene. Varčevanje ni pripomoglo k večjemu zaupanju in primanjkljaji niso povzročili krize. A saj je bilo varčevalno gibanje zasnovano na resnih ekonomskih raziskavah? Pokazalo se je, da to ni res – raziskava, na katero so se opirali zagovorniki varčnosti, je imela nekaj hudih napak.

Najprej je padla predstava o ekspanzionistični varčnosti. Še preden so bili znani rezultati evropskega varčevalnega eksperimenta, se je po podrobnejšem pregledu zrušila razprava Alesina in Ardagnove. Strokovnjaki na Rooseveltovem inštitutu so opozorili, da noben od domnevnih primerov varčnosti, ki naj bi pripomogli k širjenju gospodarstva, pravzaprav ni iz obdobja gospodarskega nazadovanja; raziskovalci v MDS so ugotovili, da so bila merila fiskalne politike, ki sta jih uporabila Alesina in Ardagnova, bore malo povezana z dejanskimi političnimi spremembami. »Sredi leta 2011 so se empirični in teoretični argumenti za ekspanzionistično varčnost začeli izmikati,« je napisal Blyth. Počasi in brez posebnega trušča se je predstava, da bi varčnost morda dejansko lahko spodbudila gospodarsko rast, razblinila in se o njej ni več govorila.

Poročilo Reinhartove in Rogoffa je imelo daljši rok trajanja, čeprav so se že na začetku postavljala vprašanja o njunem delu. Že julija 2010 sta Josh Bivens in John Irons z Inštituta za gospodarsko politiko našla nedvoumno napako – napačno razlago ameriških podatkov iz obdobja takoj po drugi svetovni vojni – in resno konceptualno težavo. Opozorila sta, da Reinhartova in Rogoff nista priskrbela

dokazov o povezavi med visokim dolgom in posledično nizko rastjo, drugi dokazi pa so kazali, da je verjetnejše ravno obratno – torej nizka rast in visok dolg kot posledica. A takšne kritike niso odmevale; morda bi lahko rekli, da je bila za zagovornike varčnosti zgodba prelepa in je niso hoteli preveriti.

Ko so aprila letos razkrili napake v delu Reinhartove in Rogoffa, je bil to zato za mnoge šok. Čeprav je razprava imela takšen vpliv, Reinhartova in Rogoff nista posredovala podatkov, iz katerih sta izhajala – raziskovalci, ki so delali z na videz primerljivimi podatki, pa niso mogli ponoviti njunih izsledkov. Nazadnje sta svoje razpredelnice le posredovala Thomasu Herndonu, študentu na univerzi v Amherstu v Massachusettsu. Ugotovil je, da so zelo čudne. Našel je napako pri samem vnašanju, vendar ta ni imela bistvenega vpliva na zaključke v razpravi. Pomembneje je bilo, da v podatke niso bile vključene izkušnje več držav – med njimi Kanade, Nove Zelandije in Avstralije -, ki so po drugi svetovni vojni imele visok dolg, a kljub temu solidno rast. Strokovnjaka sta poleg tega uporabila nenavadno ponderiranje, po katerem sta vsako »epizodo« visokega dolga upoštevala enako, ne glede na to, ali je do nje prišlo v letu šibke rasti ali sedemnajstletnem obdobju krepke rasti.

Brez teh napak in nenavadnih odločitev je še vedno obstajala negativna povezava med dolgom in rastjo – a pri tem bi lahko šlo in najbrž tudi je predvsem za nizko rast, ki je pripomogla k visokemu dolgu, ne pa obratno. In »zgornji prag« 90 odstotkov je izginil ter tako spodkopal grozljive zgodbe, s katerimi so si pomagali pri trženju varčnosti.

Seveda ni presenečenje, da sta Reinhartova in Rogoff skušala ubraniti svoje zaključke; vendar so bila njuna pojasnila v najboljšem primeru medla, da ne rečemo kar dvoumna. Izpostaviti je treba, da še vedno pišeta v smislu nekakšne zgornje meje 90 odstotkov, po kateri se začnejo dogajati grozne stvari, ne da bi to kdajkoli izrazila naravnost in nedvoumno. V resnici pa, tudi če prezremo vprašanje vzročnosti – ali nizka rast povzroča visok dolg, ali pa velja obratno -, je vpliv na rast, če se dolg na primer poveča s 85 na 95 odstotkov BDP, razmeroma skromen in ne upravičuje dolžniške panike, ki tako usodno vpliva na oblikovanje politike.

Na tej točki je ekonomija varčnosti v zelo šibkem položaju. Njene napovedi so se izkazale za povsem zgrešene, temeljna akademska izhodišča pa niso le izgubila svojega svetniškega statusa, temveč so celo postala tarča posmeha. A kot sem poudaril, nič od tega (razen napake v Excelovi razpredelnici) ne bi smelo biti presenečenje: že na podlagi osnovne makroekonomske bi namreč ljudje lahko pričakovali, kar se je potem tudi uresničilo, in razprave, ki so zdaj tako zloglasne, so očitno že v izhodišču zgrešene.

Ob tem se samo od sebe postavlja vprašanje: Zakaj je politika varčnosti sploh lahko tako močno vplivala na stališča elite?

Ekonomija varčnosti je v zelo šibkem položaju. Njene napovedi so se izkazale za povsem zgrešene, temeljna akademska izhodišča pa niso le izgubila svojega svetniškega statusa, temveč so celo postala tarča posmeha.

4.

Vsi imajo radi moralitete. »Večna smrt je kazen ...,« zveni veliko lepše kot »se zgodi«. Vsem nam je všeč, če ima neki dogodek pomen.

Če to prenesemo na makroekonomiko, potreba po iskanju moralnega pomena v vseh nas prebuja nagnjenje, da verjamemo zgodbam, ki tegobe padca pripisujejo pretiravanju v času razcveta pred tem – in morda tudi pripomorejo, da se nam zdijo tegobe nujne in del neizogibnega procesa očiščenja. Ko je Andrew Mellon Herbertu Hooverju rekel, naj pusti, da se depresija odvija po svoje, saj se bo sistem s

tem očistil gnilobe, je bil to nasvet, ki je psihološko vplival na številne ljudi (in še vedno vpliva), naj je bil z ekonomskega vidika še tako trhel.

Nasprotno pa keynesijanska ekonomija temelji na podmeni, da makroekonomika ni moraliteta in da so depresije pravzaprav tehnična okvara. Ko se je velika depresija zaostrovala, je Keynes, kot je znano, oznanil, da »imamo težave z elektriko«, da so torej težave v gospodarstvu podobne tistim z avtom, pri katerem se pojavi majhna, vendar ključna napaka v električni napeljavi. Ekonomist mora torej ugotoviti, kako odpraviti to tehnično motnjo. Keynesova mojstrovina Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja je pomembna – in revolucionarna –, ker skoraj ne govori o tem, kaj se dogaja med gospodarskim razcvetom. Predkeynesijanski teoretiki poslovnega cikla so se radi izdatno ubadali z nebrzdanim pretiravanjem v dobrih časih, razmeroma malo pa so imeli povedati o tem, zakaj točno to pripelje v hude čase oziroma kaj bi bilo treba narediti, ko pride do tega. Keynesove prioritete so bile drugačne; osredotočil se je skoraj izključno na to, zakaj gospodarstvo obtiči v krizi in kaj bi bilo mogoče narediti, da bi bilo manj pobito.

Rekel bi, da je Keynes ubral neverjetno pravi pristop, vendar ni dvoma, da gre za pristop, ki se številnim ljudem po čustveni plati ne zdi zadovoljujoč. Zato nas ne bi smelo presenetiti, da se številne priljubljene razlage trenutnih težav, naj se avtorji tega zavedajo ali ne, vračajo k nagonškemu, predkeynesijanskemu slogu razmišljanja o nebrzdanosti med razcvetom, namesto da bi se posvetili tegobam krize.

V ta okvir bi morali umestiti tudi delo *The Great Deformation* (Velika deformacija) avtorja Davida Stockmana. To je neverjetno dolg bombastičen govor proti raznovrstnim pretiravanjem, ki so se po Stockmanovem mnenju stopnjevala v sedanjo krizo. Zgodovina je v Stockmanovih očeh vrsta »veselic«: veselic z nevzdržnim sposojanjem, veselic s tlačenjem obrestnih mer, veselic z uničevalnim finančnim inženiringom in vedno znova tudi veselic s tiskanjem denarja. Kajti v Stockmanovem svetu vse gospodarsko zlo sledi iz izvirnega greha, ker je bil opuščen zlati standard. Blaginja, za katero smo po letu 1971, ko je Nixon prekinil še zadnjo navezo na zlato, morda pa celo po letu 1933, ko je Roosevelt prvič v zgodovini opustil zlati standard, menili, da jo uživamo, je bila le iluzija, ki se ni mogla končati drugače kot v solzah. Seveda bi z vsako politiko, katere namen bi bil ublažitev trenutnega nazadovanja, razmere samo še poslabšali.

Stockmanova knjiga sama po sebi ni pomembna. Poleg nekaj zamahov po republikancih v glavnem vključuje običajne puhlice zagovornikov zlate valute. A pozornost, ki je bila kljub temu deležna, način, kako je zaigrala na strune številnih ljudi, vključno nekaterih liberalcev, kaže, kako močna ostaja potreba po tem, da bi ekonomijo še vedno jemali kot moraliteto, tri generacije po tistem, ko nam je Keynes skušal pokazati, da je v resnici nekaj čisto drugega.

Na to potrebo niso imuni niti vplivni politiki. V *Alkimistu* je Neil Irwin analiziral motive Jean-Clauda Tricheta, predsednika evropske centralne banke, zaradi katerih je zagovarjal stroge varčevalne ukrepe:

»Trichet je zagovarjal mnenje, ki je posebej razširjeno v Nemčiji in katerega korenine so v nekakšnem moralizmu. Grčija je zapravljala preveč in se preveč zadolževala. Omejiti mora porabo in zmanjšati primanjkljaj. Če bi pokazala potrebni pogum in politično odločenost, bi jo trgi nagradili z nižjo ceno zadolževanja. Veliko vero je imel v moč zaupanja.«

Morda bi pretiraval, če bi rekel, da je najbogatejšemu odstotku ljudi ta dolga kriza celo koristila, vsekakor pa je ne občutijo preveč, kar je gotovo povezano tudi s pripravljenostjo pristojnih, da vztrajajo pri varčnosti.

Glede na takšno stališče torej ni nič čudnega, da so keynesijansko ekonomijo zavrgli, medtem ko so Alesina, Ardagnovo, Reinhartovo in Rogoffa povzdignili med svetnike.

Gre pri varčevalnih vzgibih le za psihologijo? Ne, vključenih je precej lastnih interesov. Kot je opozorilo kar nekaj opazovalcev, odvratanje od fiskalnih in monetarnih spodbud lahko morda razložimo tudi kot dajanje prednosti upnikom pred delavci. Inflacija in nizke obrestne mere so slabe za upnike, četudi spodbujajo odpiranje novih delovnih mest; zniževanje državnega primanjkljaja ob množični brezposelnosti lahko zaostri krizo, vendar okrepi zaupanje lastnikov obveznic, da bodo v celoti poplačani. Nočem reči, da nekdo, kot je Trichet, zavestno in cinično služi interesom določenega sloja na račun splošne blaginje, a gotovo temu sloju ni škodilo, da se njegov občutek za gospodarsko moralo tako lepo prilega željam upnikov.

Mogoče Jean-Claude Trichet, takratni predsednik ECB, mogoče res ni zavestno in cinično služil interesom določenega sloja na račun splošne blaginje, a gotovo temu sloju ni škodilo, da se njegov občutek za gospodarsko moralo tako lepo prilega željam upnikov.

Izpostaviti je treba še, da gospodarska politika po izbruhu finančne krize za bogate niti ni bila tako slaba, čeprav bi jo po večini meril lahko označili za čisto katastrofo. Dobički so se izrazito okrepili, čeprav zgodovinsko visoka dolgoročna brezposelnost še vedno vztraja, borzni indeksi na obeh straneh Atlantskega oceana so se vrnili na visoko raven pred krizo, čeprav povprečni prihodki upadajo. Morda bi pretiraval, če bi rekel, da je najbogatejšemu odstotku ljudi ta dolga kriza celo koristila, vsekakor pa je ne občutijo preveč, kar je gotovo povezano tudi s pripravljenostjo pristojnih, da vztrajajo pri varčnosti.

Nočem reči, da nekdo, kot je Trichet, zavestno in cinično služi interesom določenega sloja na račun splošne blaginje, a gotovo temu sloju ni škodilo, da se njegov občutek za gospodarsko moralo tako lepo prilega željam upnikov.

5.

Kako je lahko prišlo do tega? To je vprašanje, ki si ga je pred štirimi leti postavljalo veliko ljudi in to je še vedno vprašanje, ki si ga mnogi postavljajo danes. Le »to« se je spremenilo.

Pred štirimi leti ni bilo jasno, kako je lahko prišlo do tako grozne finančne krize, ko pa je bilo tako malo opozoril. Kruti nauk, ki smo se ga naučili, je povezan s krhkostjo sodobnih financ, neumnim prepričanjem, da banke ne potrebujejo zunanjih predpisov, in nevarno domnevo, da so zapleteni finančni postopki izničili ali vsaj zmanjšali pravadne težave s tveganjem.

Finančna kriza leta 2008 je bila presenečenje in zgodila se je zelo hitro; a zdaj smo že leta ujetniki počasne rasti in obupno visoke brezposelnosti. In ves ta čas se politiki niso zmenili za nauke teorije in zgodovine.

Sam bi rekel – čeprav to zveni vase zaverovano (opozarjal sem pred nepremičninskim balonom, nisem pa niti slutil, kako daljnosežne bodo posledice poka) -, da so bile napačne napovedi glede krize razmeroma nedolžen greh. Ekonomska ureditev je zapleten in nenehno spreminjajoč se sistem; lahko razumemo, da se je le peščica ekonomistov zavedala, v kakšni meri so kratkoročna posojila in listinjenje premoženja, kot so drugorazredna hipotekarna posojila, obudili staro tveganje, zaradi katerega so si izmislili zavarovanje vlog in bančne predpise.

Rekel bi, da je veliko resnejši greh tisto, kar je sledilo – kako so politiki obrnili hrbet tako rekoč vsemu, kar so se ekonomisti naučili o ravnanju v času krize, in kako je elita pograbila vse, kar bi lahko uporabila za upravičevanje varčnosti. Kolikor so politiki in elita na sploh izkoristili ekonomske analize, so to naredili, kot si pijanec pomaga z ulično svetilko: potrebuje jo za podporo, ne zaradi svetlobe.

To je grozna zgodba, predvsem zaradi hudega trpljenja, ki je posledica teh političnih napak. Za iste, ki so prepričani, da znanje lahko pripomore k ugodnim spremembam na svetu, je hkrati tudi skrb zbujajoča. Kolikor so politiki in elita na sploh izkoristili ekonomske analize, so to naredili, kot si pijanec pomaga z ulično svetilko: potrebuje jo za podporo, ne zaradi svetlobe. Slavili so razprave in ekonomiste, ki so eliti govorili, kar je želela slišati, čeprav ni manjkalo dokazov, da se motijo. Kritike so ignorirali, ne glede na to, kako pogosto so imeli prav.

Pogreb Reinhartove in Rogoffa je med kritiki zbudil upanje, da bodo končno prodrli logika in dokazi. A v resnici je prežgodaj, da bi lahko ocenili, ali bo primež varčevalne ekonomije, v katerem se je znašla politika, ob teh razkritjih končno popustil. Za zdaj nauk zadnjih nekaj let še vedno ostaja, da pamet in uvid prineseta le malo dobrega.